

POČÁTKY ČESKÉ TURISTIKY JAKO ZPŮSOBU POZNÁVÁNÍ PŘÍRODY A JEJICH ODRAZ V KULTUŘE 19. STOLETÍ

Jan Novotný

Novodobá turistika jako cestování pro zábavu, odpočinek, pro osvěžení tělesné i duševní, ale současně též jako činnost značného kulturně poznávacího významu, souvisí v podstatě s nástupem nové buržoazní společnosti. I tato společnost si musela postupně vytvořit vztah ke svému přírodnímu okolí, k prostředí, které jí bylo nezávisle na ní dáno, ve kterém měla žít a pro sebe využívat. Novodobý romantismus, jehož nedílnou součástí je právě záliba v krásách přírody, ale také růst vědeckého zájmu o ni, získávají už na prahu 19. století pro přírodu řadu příznivců. Rovněž krásy české přírody nacházely v této době své obdivovatele mezi kulturními činiteli domácími i zahraničními a u některých můžeme v jejich díle sledovat inspirující vliv vycházející z tohoto obdivu a poznání.

Zájem o přírodní krásy, kterých se nelze zmocnit jinak, než putováním za nimi spojeným s osobním poznáním a prožitky, byly v počátcích 19. století u nás zatím silnější v měšťanských a intelektuálních vrstvách německého etnika českého pohraničí. Bylo to přirozené i proto, že zájemci z těchto vrstev měli k romantické a v té době ještě málo dotčené horské přírodě, na kterou se dnes při svém putování hlavně orientovali, velmi blízko. Pro tyto zájemce byly v první polovině 19. století upravovány např. v Krkonoších první horské ubytovny, pohostinská zařízení pro novodobé poutníky vznikla také v dalších přitažlivých a navštěvovaných místech české přírody. Romantismus a záliba v nespoutaných přírodních krásách vyústily v první uvědomělou a cílevědomou ochranu přírody založením rezervace Žofínský prales u Nových Hradů hrabětem J. A. Buquoyem roku 1838.

Ale i do kruhu českých obrozenců a jejich kulturního díla zasáhl formující se vztah novodobé společnosti k přírodě. Také oni se potřebovali s tímto vztahem vyrovnat: Milota Zdi-

rad Polák zveřejnil v druhém desetiletí 19. století rozsáhlou básnickou skladbu Vznešenost přírody, popisující jakoby v plynulém obhlížení a s výrazným filozofujícím podtextem přírodu ve všech rozmanitých podobách a proměnách. Neevokuje sice ještě konkrétní podobu české krajiny a její přírodní krásy, nejde tedy o literární krajinomalbu, ale svým tématem a pojetím se básně důstojně řadí k obdobným dílům tehdejší evropské poezie. Polák je posléze autorem také prvního českého obšírnějšího cestopisu Cesta do Itálie, kde pobýval po napoleonských válkách jako pobočník maršálka Kollera. O vztahu Karla Hynka Máchy k české přírodě, k české krajině a o jejich inspirujících vlivech na Máchovo dílo bude hovořeno v jiné souvislosti. Narůstající zájem o přírodní romantiku v české obrozenské společnosti, zájem spojený s cestováním, vedl posléze roku 1846 k vydávání ilustrovaného vlastivědného časopisu Poutník redigovaného Karlem Vladislavem Zapem, časopisem, který i při historizujícím zaměření napomáhal rovněž poznávání české přírody.

Do nových dimenzí a forem se poznávání přírody, omezené zatím jen na jednotlivce a menší skupiny, dostávalo od šedesátých let 19. století, kdy v řadě evropských zemí vznikaly samostatné turistické organizace. Souvisí to s celkovým rozvojem tělovýchovy, která nalézala své místo ve společnosti, nabývala nových organizovaných spolkových forem a v jejich rámci se uplatňovala na novém základě i turistika. Lze konstatovat, že se tento vývoj nevyhnul ani nám a byly to konkrétně Čechy, které jej zachycují nejdříve, a to současně se vznikem známého německého a rakouského Alpenvereinu. Sokol pražský založený roku 1862 považoval od samých počátků vedle tělesných cvičení turistiku za nedílnou součást své činnosti a také ji organizoval, hlavně v podobě různých výletů.

V českých poměrech, v podmínkách národně emancipačního hnutí, měla organizovaná tělovýchova a s ní turistická činnost vedle své specifické úlohy při tělesném a duševním osvětlení také poslání uvědomovací. Právě aktivní poznávání krás vlasti, české přírody se mělo stát jedním z prostředků upevnování vlastenectví, vztahu k rodné zemi, k upevnování národního sebevědomí. Tato potřeba pak zaměřovala náplň rodící se

české organizované turistiky v podstatě dvojím směrem:

- a) k památným místům české minulosti spojovaným často i s bájeslovím (např. Říp, Blaník apod.);
- b) k hlubšímu a konkrétnějšímu poznávání přírodních krás a přírodně zajímavých míst.

Zatím zcela mizivě se zájem usměrňoval k objektům charakteru nemovitých kulturních památek. Bylo to vcelku logické, vezmeme-li v úvahu, že kromě sakrálních objektů a hradních ruin byla většina těchto památek i s nahromaděným kulturním bohatstvím v plném užívání šlechtických či velkostatkářských majitelů a tudíž veřejnosti nepřístupná. Právě dva vzpomenu-
té směry v kulturně poznávací náplni české organizované turistiky poznamenávaly od počátku činnost Sokola pražského a jeho pozdějšího výletního odboru. První turistickou akcí, kterou Sokol krátce po svém založení uspořádal, byl výlet na Říp 27. dubna 1862 vedený osobně M. Tyršem a J. Fügnerem.

Počátky organizované české turistiky se neobešly bez popularizace přírodních krás vlasti. V sedmdesátých a na počátku osmdesátých let 19. století se o to zasloužil zejména populární ilustrovaný časopis Světozor, zahrnující do široké obce svých přispěvatelů jak literáty tak výtvarné umělce, především pak kreslíře. Právě ve vzpomenu-
tém období se v ilustračním doprovodu Světozoru vedle historických a historizujících námětů, vedle variací oblíbených horských scenérií a ideálních krajin v duchu vlivů haushoferovského romantismu pražské krajinářské školy, objevují stále častěji kresby upoutávající pozornost čtenáře ke konkrétním místům a konkrétním přírodním krásám české vlasti. V ilustrační kreslířské práci, která je v podstatě vlastenecky pojatou přírodní topografií, se zde angažují a dostávají příležitost Julius Mařák, Bedřich Havránek, mnohostranný Bedřich Wachsmann, Karel Liebscher, Eduard Herold a zvláště pak pilný a obratný kreslíř své doby Vojtěch Brechler. Charakteristickým rysem jejich kreseb s konkrétními krajinářskými a přírodními náměty je popisnost a někdy až naturalismus. Po tematické stránce se počátkem osmdesátých let zaměřovala pozornost Světozoru hlavně k přírodním krásám Šumavy, což mělo i určité souvislosti národně politické. Např. v letech 1881-1883 se v každém

ročníku a to nejednou připomínají zejména partie Plešného jezera, které už roku 1855 zobrazil na jednom ze svých významných pláten Alois Bubák, dále partie sousedního Třístoličníku, ale též železnorudských jezer. Textovým doprovodem pak Světozor doplňoval představu vyvolanou kresbami, někdy i užitečnými radami cestovatelskými, takže vlastně suploval později vydávané turistické průvodce. Část výše uvedených kreslířů se uplatnila též ve Výletním věstníku Sokola pražského vydávaném litograficky od roku 1883 i v pozdějších Ottových Čechách, jednom ze základních děl naší novodobé vlastivědy.

Tato první éra snah o organizovanou českou turistiku, jejíž ohlasy bychom mohli hledat zřejmě také v některých dalších sférách soudobého kulturního dění, byla završena roku 1888 založením Klubu českých turistů, který převzal a dále rozvíjel aktivitu dosavadních sokolských organizací. V nově vydávaném Časopise turistů /od r. 1889/ se pak rychle vytráčí kresba jako způsob a prostředek popularizace přírodních krás a zajímavostí české krajiny a tohoto místa se ujímá fotografie. Éra kreslířů v konkrétní vlastenecky pojeté přírodní topografii skončila v podstatě s již zmíněnými Ottovými Čechami. Fotografie zachycuje přírodní realitu sice věrně a objektivně, postrádá však onen dodnes přitažlivý kolorit drobných dílek českých výtvarníků, která doprovázela počátky turistického objevování a poznávání krás naší vlasti.